

Ur många synpunkter är fiskarena av stor betydelse för maritimarkeologer. Fiskets historia hör dels till vårt ämne. Dels är de uppgifter om fastnor, vrak och förlisningar som vi får genom deras muntliga traditioner ovärderliga. Det har aldrig varit mera bråttom i vår historia med att uppfånga de sista resterna av dessa traditioner än just nu. Kustfisket är nämligen utdött. Och det var med de gamla generationskedjorna av kustfiskare som traditionerna höll i sig.

MAS/Medd kommer att uppmärksamma fisket i åtskilliga inslag i framtiden. Vi börjar med bottengarnet, ett av de fasta fångstredskap som avlämnat spår på bottenarna. Det är ett såvitt känt ungt redskap. Men som bekant trodde man länge att katsan eller fiskegården också var ett ungt redskap infört av eller inspirerat i Sverige från finskt håll. Ordet var i alla fall finskt. Så hittade Ulf Erik Hagberg m fl en katsa, alldeles av traditionell modell, i en Ölands-mosse- men den var från bronsåldern! Allehanda mystiska anläggningar av den här typen har upptäckts av sportdykare, inte minst i våra insjöar. Det är kanske dags att äntligen ta itu med dem på allvar. Och alla pålningarna- är de utan undantag försvarsanläggningar?

OM BOTTENGARNET

Med tanke på de lämningar som traditionellt förbinds med marinarkeologin torde fiskeredskap knappast inta någon bemärkt plats i denna vetenskap.

En stor del av fiskeredskapsbeståndet består av s k rörliga redskap. Som exempel härpå kan nämnas krokredskap, strömmingsskötar, trålar och vadar av olika konstruktion. Dessa lämnar få eller inga varaktiga spår efter sig på havsbotten, om de gått förlorade under fiske. Frånsett mera motståndskraftiga tillbehör, såsom sänken, draggar, trålbord och eventuellt wire, så förstörs relativt snart redskapets linor, rep- och nätpartier på botten.

Något annorlunda är förhållandet beträffande s k fast redskap. Redan fiskerättslagen(1950)ger antydning härom med tanke på konstruktion och material. Lagen har nämligen följande definition för fast fiskeredskap.

"Med fast redskap förstås i denna lag fiskebyggnad, så ock med ledarm försett fiskeredskap, vilket medelst pålar eller tyngder eller annorledes fästes vid botten eller stranden och avses skola kvarstå längre tid än två dygn i följd."

Olika typer av fiskebyggnader har under tidernas lopp kommit till användning. I sin enklaste och kanske ursprungligaste form har man i lugna insjövatten sedan urminnes tid fångat fisk medelst risflätade inhägnader, försedda med ledarm, likaledes av risflätning. Ledarmen har styrt fisken in mot inhägnadens öppning, vilken konstruerats så, att fisken svårligen kan hitta tillbaka ut igen, när den väl är inne i inhägnaden.

Det har förekommit och förekommer fortfarande ganska allmänt fiskebyggnader i älvar och åar med ganska strömt vatten i vilka bl a lax går upp till sina lekplatser. Sådana fiskebyggnader kräver starka konstruktioner och motståndskraftigt material i form av exempelvis stenbroar, påbyggnader eller timrade kistor med stenfyllnad. Materialets hållfasthet gör att lämningar finns kvar på platser, där en gång i tiden man använt sig av sådan fiskebyggnad men av olika skäl övergivit den.

Som framgår av citatet så räknas till fast redskap inte bara fiskebyggnader

utan även med ledarm försett fiskeredskap, som medelst pålar eller på annat lämpligt sätt fästes vid botten eller stranden.

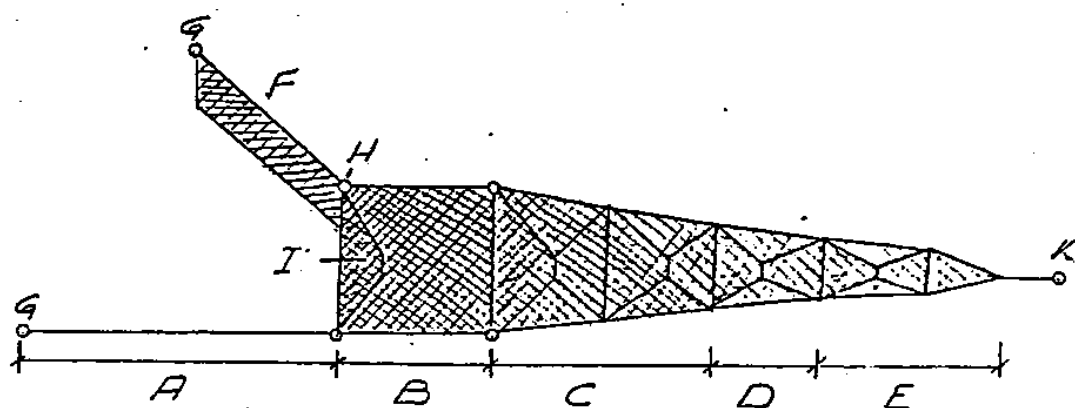
Det mest uppmärksammade redskapet av detta slag är onekligen bottengarnet. Därmed är inte sagt, att detta redskap skulle väcka nämnvärt intresse utanför yrkesfiskets krets. Men man kan naturligtvis inte heller bortse från bottengarnet som maritimt kulturföremål. Som sådant är det en liten del ur kunskapen om det maritima området där alla maritima discipliner öser sitt "kringkunnande."

Bottengarnet är ett redskap som använts hundratals år i Danmark. Danska staten tillsatte under åren 1695 till 1750 inte mindre än fyra efter varandra verkande fiskerikommissioner för att klargöra situationen och få rätsida på fisket i Limfjorden på Jylland. I de rapporter som dessa kommissioner lämnade, redovisades bl a därvarande bottengarnsfiske ingående och detaljrikt.

Bottengarnsfiske efter lax bedrevs i Amerika under 1800-talet.

Mot den bakgrunden är det förvånande att bottengarnet först omkring 1910 infördes i vårt land och då först togs i bruk i ålfisket på skånska Öresundskusten. Det visade sig mycket effektivt till detta ändmål varför redskapet snart spred sig österut längs kusten och därefter norrut på ostkusten. På de givande ålkusterna i Skåne, Blekinge och Småland ersattes alltefter hand de tidigare vanligt förekommande ålhommorna, som också går under benämningen storryssjor (eller ryssjor) på vissa kustavsnitt.

Vad bottengarnets konstruktion beträffar så bygger den på samma princip som ryssjan och detta redskaps vidareutvecklade variant storryssjan. Huvudelementen består av nätarmar, som leder in fisken till en strutformig nätkasse. Bottengarnet är dessutom kompletterat med ett fyrkantigt nätrum mellan armarna och nätstruten, vilket framgår av följande planskiss.

Planskiss som i princip visar bottengarnets utformning (förf.)

Ledarm (landarm) och genarm hos ryssja och homma är direkt förbundna med den fångande nätpåsen. Som framgår av skissen är detta inte fallet hos bottengarnet. Ledarmen (A) och genarmen (F) utgår här från det fyrkantiga nätrummet (B),

som kallas "huset" eller "fyrcanten." Armarna är i slutändan fästade vid var sin påle (G), som är neddriven i botten.

"Huset" består av ett kvadratisk rum med väggar och golv av nät. Det hålles upprätt av pålar (H), som drivits ned i botten.

Med direkt anslutning till "husets" bakre nätvägg följer sedan "ryssjan," som består av "bälg" (C), "fisktena" (D) och "åltena" (E). "Åltenan" är fäst vid "vittjepålen" (K).

Fisken kommer in i "huset" genom en vertikal springa mellan två inåtvända nätväggar (I). Därifrån fortsätter den till "bälgen," där den har att passera genom två ingångar med fyrkantiga hål. Genom en ingång med runt hål kommer fisken sedan in i "fisktenan" samt vidare därifrån till "åltenan" genom en springformig öppning. Här samlas ålen, under det att övrig fisk såsom torsk, flundror, abborre och mört stannar, allt efter sin storlek, kvar i "bälgen" eller i "fisktenan."

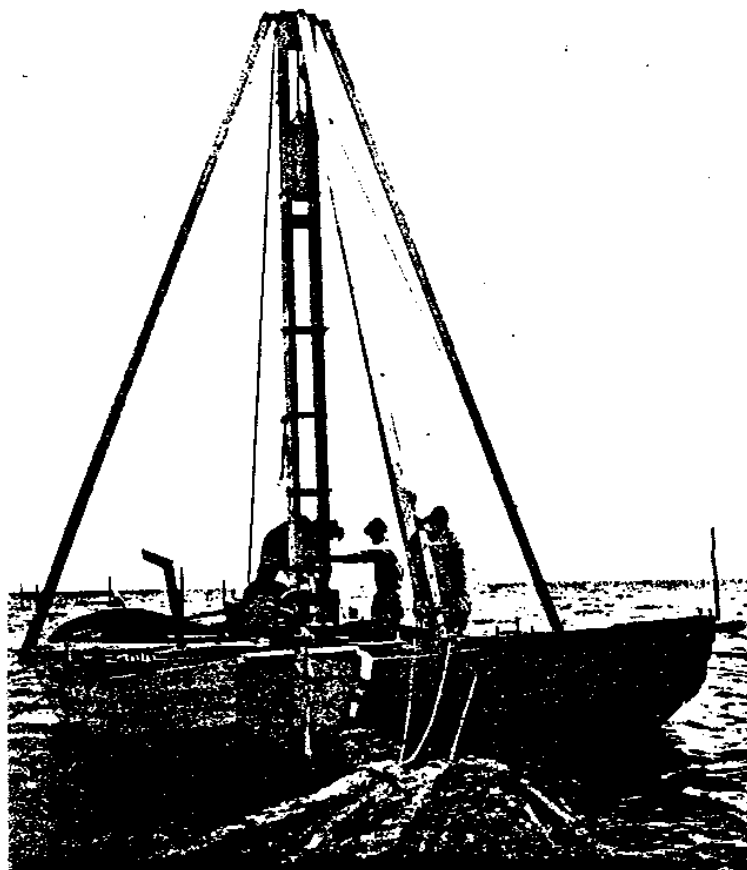
Bilden nedan visar ett bottengarn på fiskeplatsen. Nätuset är upphängt på en pålkonstruktion, vars hörnpålar förutom i botten även är förankrad i sidled. Nätuset, som upptill är öppet, hänger i pålkonstruktionens tvärbalkar och på cirka 1 m höjd över normalvattendjup. Detta för att nätets överkant inte skall komma under vattenytan vid högvatten och därigenom ge den instängda fisken möjlighet att simma över nätkanten.

Bottengarn utanför Kristianopel på Blekinges ostkust (Blekingeboken 1955).

Bottengarnets armar har till uppgift att leda in fisken i "huset," varifrån den sedan fortsätter in i nätstruten. Ledarmen kan ha en längd av 200 m eller mera. Genarmen däremot är relativt kort, endast några tiotal meter lång. Bottengarnet används främst för fångst av vandringsål, som stryker förbi vårt lands södra ostkust samt sydkusten och ut genom Öresund. Denna vandring pågår huvudsakligen under tiden från mitten av juli till in i november. Ålbottengarnsfiskarna har sina bestämda platser, där garnet sätts ut år efter år. Utsättningen börjar med att pålarna placeras ut på sina platser. Pålningen skedde tidiga-

re med handdriven hejare men numera med motordriven. Under pålningen måste det vara stiltje. Utplacering och pålning sker från antingen en pålpråm, som är utformad speciellt för detta arbete, eller också från två sammankopplade båtar. Bilden nedan söker visa sistnämnda förfaringssätt.

Pålning för ålbottengarn med motordriven hejare, som är placerad på två sammankopplade båtar (Blekingeboken 1957).

Att anskaffa ett bottengarn innebär för en fiskare en stor kapitalinvestering. Ofta får därför två eller flera fiskare gå samman som ägare och brukare av ett dylikt redskap. Investeringen är också förenad med åtskilliga risker. Dels kan fångsten av ål med bottengarn variera starkt mellan olika år, dels föreligger alltid fara för att redskapet helt eller delvis kan ramponeras i svår storm. De bästa ålfiskeplatserna finns dessvärre ofta på stormutsatta platser. Det är knappast möjligt att hinna ta upp bottengarnet inför en annalkande svår storm, eftersom det alltid innebär ett komplicerat och tidsödande arbete. Trots dessa risker förekommer dock ett stort antal bottengarn utmed våra kuster. Enligt Statistiska centralbyråns fiskestatistik för 1977 fanns i vårt salt-sjöfiske inte mindre än 2.968 bottengarn till ett värde av 39,6 milj kr. Av intresse kan vara detta redskaps fördelning efter kustområdena:

<u>Kuststräcka:</u>	<u>Antal:</u>
Västkusten	174
Sydskusten	796
Ostkusten, södra	1.339
Ostkusten, norra	659

Även om bottengarnet främst avser fiske efter ål, så utesluter detta inte att även annan fisk fångas därmed. Som exempel härpå ger berörda fiskestatistik följande fångstuppgifter för 1976 avseende kustlänen från och med Malmöhus län till och med Gävleborgs län men exklusive Uppsala län.

<u>Fiskslag:</u>	<u>Årsfångst i ton:</u>
Sill och strömming	84
Torsk	303
Skrubbskädda	82
Lax och öring	11
Ål	496
Gädda	25

Som framgår av dessa statistiska uppgifter dominerar visserligen ålen som fångstobjekt men avsevärda mängder torsk fångas också.

Herbert Jungstahl
Stockholm

Litteratur:

- Andersson, K A.: Fiskar och fiske i Norden band I Stockholm 1954
Berglund, Hjalmar: Långöra- lotsarnas ö. Blekingeboken 1968.
Bringéus, Nils-Arvid: Arbete och redskap. Lund 1976.
Nilsson, Nils J.: Blekingsk fiskarkultur. Blekingeboken 1957.
Rasmussen, Holger: Limfjordfiskeriet før 1825. Saedvane og centraldirigering. Köpenhamn 1968.

